

Oikeudenkäymiskaari 21:8 b § muutosesitys (HE 201/2022 vp)

Hallituksen esityksen taustalla oleva tavoite parantaa oikeuden saatavuutta pyrkimällä pienentämään oikeudenkäyntikuluriskiä on kannatettava. Esitettävä keino ei ole kuitenkaan riittävä eikä se vaikuta oikeudenkäyntikulujen määrään. Oikeuden saatavuuden parantamiseksi riita-asioissa on olemassa esitystä tehokkaampia keinoja, joita olen esitellyt tämän lausunnon loppupuolella.

Käsiteltävällä hallituksen esityksellä voidaan arvioida olevan vain hyvin rajallisesti vaikutusta oikeudenkäyntikuluriskiin. Esitys ei vähennä oikeudenkäyntikulujen rahamäärää eikä sillä voida arvioida olevan vaikutusta esimerkiksi kynnukseen aloittaa oikeudenkäynti. Esitys mahdollistaa sen, että nykyistä useammin - mutta edelleen harvoin – tuomioistuin voi rajoittaa voittaneen osapuolen oikeutta saada hävinneeltä täysi korvaus oikeudenkäyntikuluistaan, vaikka ne olisivat määrällisesti kohtuulliset. Tällaisessa tilanteessa voittanut osapuoli joutuisi voitostaan huolimatta maksamaan tietyn osan omista kuluistaan avustajalleen. Tämä harvoin sovellettavaksi tuleva mahdollisuus ei vaikuta mielestäni lainkaan osapuolen päätökseen viedä asia oikeuden ratkaistavaksi, mutta se alentaa hiukan kynnystä, jolla tuomioistuin voi puuttua tiettyihin kohtuuttomuustilanteisiin.

Esityksen perusteluissa käytetään useassa kohdassa termiä *kohtuullistaa*. On syytä korostaa (kuten hallituksen esityksen perusteluistakin ilmenee), että yleisesti termiä *kohtuullistaa* käytetään puhuttaessa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen määrällisestä kohtuullistamisesta. Tätä tuomioistuimet tekevät päivittäin, kun vastapuoli – tai rikosasiassa syyttäjä – tekee vaadittujen oikeudenkäyntikulujen euromäärää koskevan huomautuksen, jonka jälkeen tuomioistuin päättää mikä on *kohtuullisten* oikeudenkäyntikulujen määrä. Myös riita-asioissa osapuolet tekevät vastapuolen kuluvaatimusta koskevan huomautuksen yleensä aina, kun siihen on tarvetta; huomautuksen tekeminen on asianajajia koskeva velvollisuus (Hyvää asianajajatapaa koskeva ohjeet kohta 5.14). Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ssä on pääsääntö, jonka mukaan asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat *kohtuulliset* oikeudenkäyntikulut, jollei muualla laissa toisin säädetä. Tuomioistuimet arvioivat siis päivittäin kulujen euromääräistä kohtuullisuutta mainitun lainkohdan perusteella.

Käsiteltävä esitys tarkoittaa tilannetta, jossa oikeudenkäynnin päättyessä: (1) oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, (2) asianosaisten asema ja (3) asian merkitys huomioon ottaen hävinneen osapuolen velvoittaminen korvaamaan voittaneen osapuolen kulut olisi kokonaisuutena arvioiden kohtuutonta. Kuten esityksen perusteluista ilmenee (s. 27), oikeudenkäyntikuluvaatimuksen suuri määrä ei ole tämän lainkohdan tarkoittama peruste alentaa hävinneen osapuolen korvausvelvollisuutta. Tämän takia on syytä korostaa, että termi *kohtuullistaminen* lakiesityksen yhteydessä ei

viittaa siihen, että määrällisesti kohtuutonta vaatimusta alennetaan – vaan siihen, että käsiteltävässä tapauksessa olisi edellä mainittujen perusteiden ja niiden kokonaisarvioinnin perusteella edellytykset poiketa pääsäännöstä, jonka mukaan hävinnyt osapuoli vastaa jutun kokonaan voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikuluista.

Voimassa oleva laki muuttuisi vain vähäisessä määrin. Verrattuna voimassa olevaan lakiin, uudistuksessa lisättäisiin nykyistä selkeämpi velvollisuus soveltaa lainkohtaa viran puolesta eli ilman, että osapuoli vetoaisi täyden kuluvastuun kohtuuttomuuteen lainkohdan tarkoittamilla perusteilla. Lisäksi soveltamiskynnystä alennettaisiin muuttamalla sanamuotoa niin, että soveltamisen edellytys ei olisi *ilmeinen* kohtuuttomuus, vaan riittävää olisi (tavallinen) kohtuuttomuus.

Lainkohdan soveltamisen arviointiperusteet ovat samat kuin voimassa olevassa laissa ja viittaa niiltä osin hallituksen esityksen perusteluihin. Voimassa olevaa lainkohtaa säädettäessä lakivaliokunta oli osuvasti todennut, että kohtuullistaminen voisi tulla kysymykseen silloin, kun asianosaisella on ollut perusteltu kanta, jonka hän lopulta häviää, oikeudenkäynnin vastapuolet eivät ole tasavertaisia ja asialla on todellista merkitystä hävinneelle osapuolelle (LAVM 26/1998 vp s.5). Käsitykseni mukaan lakia tulisi edelleen soveltaa samoin kriteerein eikä sen soveltaminen tulisi juurikaan useimmin kysymykseen kuin nykyisin. Nykyisinkin kohtuuttomuuteen on voitu puuttua, eikä lainkohdan soveltamisen esteenä ole ollut sanamuodossa oleva termi *ilmeisen* (kohtuuton). Olisi nimittäin hyvin erikoinen perustelu, jos tuomari toteaisi, että tilanne on kohtuuton - mutta koska se ei ole *ilmeisen* kohtuuton, niin lainkohtaa ei sovelleta. Nykyisen lain ollessa voimassa olen itse yli 25 vuoden urallani asianajajana ja tuomarina ollut muutamia kertoja mukana tilanteessa, jossa kuluvastuun jakautumiseen on puututtu lainkohtaa soveltaen. Tällöin pääperusteena soveltamiselle on ollut se, että hävinneellä osapuolella on ollut perusteltu kanta, jonka hän on hävinnyt.

On syytä korostaa, että valtaosassa tapauksia olisi enemmän kohtuutonta, jos jutun kaikilta osin voittanut osapuoli ei saisikaan vastapuolelta korvausta kuluistaan. Myös varakkaamman osapuolen on saatava korvaus, jos sitä kohtaan esitetään perusteeton vaatimus tai jos sen perusteltu vaatimus hyväksytään. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteisiin kuuluu se pääsääntö, että hävinnyt osapuoli vastaa voittaneen osapuolen kuluista. Osavoittotilanteita varten laissa on omat säännöksensä, joista ei nyt ole kysymys – mutta joiden perusteella voittanut osapuoli voi joutua vastaamaan kuluistaan esimerkiksi silloin, kun vaatimus hyväksytään vain osittain.

Yleisesti ottaen riidan osapuolet osaavat tarvittaessa vedota lainkohtaan eli väittää, että kuluvastuussa tulisi huomioida osapuolten asema, oikeudenkäyntiin johtaneet seikat ja asian merkitys. Siksi olisi poikkeuksellista, että tuomari puuttuisi viran puolesta tilanteeseen, jos osapuoli itse ei lainkohdan soveltamiseen vetoaisi. Soveltaminen viran puolesta tulisikin kysymykseen lähinnä silloin, kun tuomari havaitsisi lainkohdan soveltamisedellytysten olevan mahdollisesti olemassa, mutta osapuoli ei syystä tai toisesta olisi osannut tähän vedota. Mikäli tuomari harkitsisi lainkohdan

soveltamisedellytysten olevan olemassa niin kuulemisperiaatteesta seuraisi, että osapuolia tulisi ennen viran puolesta annettavaa ratkaisua kuulla.

Vaikka olen edellä pitänyt muutosesityksen käytännön merkitystä vähäisenä, on se sinänsä kannatettava. Uudistettavan sanamuodon korostaessa velvollisuutta soveltaa lainkohtaa viran puolesta nykyistä hiukan matalammalla kynnyksellä, se antaa nykyistä selkeämmät työkalut puuttua tarkoitettuihin kohtuuttomuustilanteisiin.

Muut vaihtoehdot ja riita-asioiden oikeudenkäyntien ongelmat

Hallituksen esityksessä on lyhyesti käsitelty myös muita keinoja oikeudenkäyntikulujen kasvun ja kuluriskin alentamiseksi. Käytän tilaisuuden lausua myös tältä osin mielipiteeni tulevaisuutta ajatellen.

Oikeudenkäyntien merkittävä ongelma on niiden pitkä kesto. *Riita-asioiden oikeudenkäyntien pitkä kesto vaikuttaa sekä suoraan että välillisesti niiden kustannuksiin ja sitä kautta oikeuden saatavuuteen ja kuluriskiin.*

Oikeudenkäynnin kestäessä pitkään, avustajan toimenpiteet tyypillisesti lisääntyvät hänen joutuessa palaamaan asiaan yhä uudestaan ja uudestaan. Oikeudenkäynnin pitkittyminen liittyy usein myös siihen, että ajan kuluessa asia laajenee, siihen kerätään lisää näyttöä taikka vaatimusten tueksi esitetään yhä uusia väitteitä ja perusteita. Nämä kaikki lisäävät osapuolten avustajien työtä ja sitä kautta kulujen määrää.

Oikeudenkäynnin pitkä kesto aiheuttaa myös osapuolille itselleen merkittäviä suoria ja välillisiä kustannuksia, joita on rahallisesti vaikea täsmällisesti määrittää. Pitkään vireillä oleva riita ja siihen liittyvä epävarmuus voi estää esimerkiksi pienyrityksen investoinnit, uusien työntekijöiden palkkaamisen tai muut taloudelliset toimet vuosikausiksi. Yksityishenkilöllä riita voi aiheuttaa esimerkiksi unettomuutta tai jopa vakavampia terveydellisiä seurauksia, joilla on vaikutusta myös osapuolen lähipiiriin. Yleisesti ottaen pitkään vireillä oleva riita – siihen liittyvistä riskeistä ja epävarmuuksista johtuen - keskimäärin rajoittaa riidan osapuolen taloudellista toimeliaisuutta ja tuottavuutta. Nämä seikat ja tietoisuus oikeudenkäynnin pitkästä kestosta korottavat kynnystä viedä perusteltukin vaatimus oikeuden ratkaistavaksi ja toisaalta ohjaavat yrityksiä käyttämään yhä useammin oikeudenkäyntiä selvästi nopeampaa välimiesmenettelyä.

Hidas oikeudenkäynti, siis huono oikeuden saavutettavuus, voi heikentää yleistä uskoa ja luottamusta oikeusjärjestelmään ja viime kädessä rapauttaa oikeusvaltiota.

Valtiovallan tulisi pyrkiä riita-asioiden oikeudenkäyntien keston nopeuttamiseen niiden laadusta tinkimättä esimerkiksi seuraavia vaihtoehtoja toteuttaen:

1. resurssit

Paras keino on lisätä käräjäoikeuksien resursseja. Tuomarit ovat ylityöllistettyjä varsinkin pääkaupunkiseudulla. Kohdentamalla lisärahoitusta uusien tuomarien palkkaamiseen, on mahdollista nopeuttaa oikeudenkäyntien kestoa merkittävästi. Tuomarin työn houkuttelevuudesta tulee muutenkin huolehtia, jotta parhaat juristivoimat hakeutuvat tuomioistuimiin.

2. käräjäoikeuksien organisoituminen

Erikoistumisen lisääminen voisi nopeuttaa riita-asioiden käsittelyä. Käräjäoikeuksissa on lukuisia asiaryhmiä, jotka vaativat kiireellistä käsittelyä. Tuomarin työpöydällä voi olla riita-asioiden ohella esimerkiksi pakkokeinoasioita, vangitun juttuja, kiireellisiä lapsiasioita, nuorten rikosasioita, velkajärjestelyasioita, konkurssi- ja yrityssaneerausasioita taikka lähestymiskieltoja. Niiden käsittely menee kiireellisyydessä riita-asioiden edelle ja vaikuttaa siihen, että riita-asiat ovat työpinossa alimmaisina. Suomessa on paljon käräjäoikeuksia, joissa tuomarin työnkuva on hyvin laaja ja tuomioistuinlaitoksessa tuomarit ovat perinteisesti käsitelleet hyvin laajasti erilaisia asioita.

Mikäli erikoistumista lisättäisiin, tuomarilla ei olisi pöydällään niin paljon tai ei ollenkaan muita kiireellisiä riita-asioiden käsittelyä hidastavia juttuja. Erikoistuminen voisi nopeuttaa käsittelyä myös sitä kautta, että tuomarin ammattitaito käsiteltävässä asiaryhmässä parantuisi, jos työnkuva olisi rajatumpi.

3. oikeudenkäyntimenettelyn kehittäminen

Kuten esityksessä on todettu, tarjoaa jo nykyinen prosessilaki (oikeudenkäymiskaari) mahdollisuuksia joustavaan käsittelyyn. On siksi tarkoin harkittava, onko esimerkiksi erillinen pienriitalaki tarpeellinen. Voimassa olevaa sääntelyä voisi sen sijaan mahdollisilla täsmämuutoksilla kehittää.

Oikeudenkäynti käräjäoikeudessa etenee karkeasti niin, että juttu tulee vireille kantajan toimittamalla haastehakemuksella, johon pyydetään vastaajalta kirjallinen vastaus. Tämän jälkeen jutun kirjallista valmistelua voidaan tarvittaessa jatkaa lausumia pyytämällä. Seuraavaksi tuomarin tehtävä on laatia kirjallinen yhteenveto, joka tyypillisesti laaditaan muutama viikko ennen asiassa järjestettävää valmisteluistuntoa. Valmisteluistuntoa seuraa pääkäsittely, jossa jutun todistelu otetaan vastaan, ja juttu päättyy käräjäoikeuden antamaan tuomioon.

Edellä kerrottu kirjallisen yhteenvetoon laatiminen on tuomarille usein työläs tehtävä. Se voi olla isossa jutussa jopa päiväkausien työ. Tuomarin tulee laajoista kymmenien sivujen kirjelmistä kyetä poimimaan yhteenvetoon oikeudellisesti merkitykselliset perusteet ja erottelamaan, mistä asiassa on kysymys (riitaiset seikat). Usein juttu jääkin

tuomarin pöydälle odottamaan, jotta tuomarilla olisi aikaa perehtyä kirjalliseen aineistoon ja tehdä siitä yhteenveto. Tämä vaihe viivästyttää oikeudenkäyntiä käräjäoikeuksissa tyypillisesti eniten. Liian usein oikeudenkäynnin osapuolet jäävät tässä vaiheessa epätietoisuuteen aikataulusta, jolla jutun käsittelyä jatketaan.

Osapuolet puolestaan kirjoittavat haastehakemuksiin ja niihin annettaviin vastauksiin usein paljon tekstiä. Osapuolilla voi olla esimerkiksi halu kirjoittaa auki todistelua tai he voivat eksyä sivuraiteille siitä, mikä asiassa on oikeudellisesti ratkaisevaa. Vuolaiden kirjoitusten joukosta voi olla hankala löytää punaista lankaa. Oikeudenkäynnit saattavat paisua ja kohdentua liian paljon asioihin ja todisteluun, joilla ei ole vaikutusta asian ratkaisuun tai joiden vaikutus asian ratkaisuun on hyvin vähäinen.

Oikeudenkäymiskaarta voisi uudistaa niin, että osapuolten tulisi ilmoittaa kanteen ja sen kiistämisen välittömät perusteet lyhyesti ja tiiviisti. Lisäksi osapuolten tulisi ilmoittaa tuomioistuimelle, mikä asiassa on riitaista ja siis asian ratkaisun kannalta relevanttia ja mistä ei ole riitaa (riidattomat ja riitaiset seikat). Sääntelyllä voisi ohjata asianosaisia ytimekkäämpään prosessiin. Mikäli näin tapahtuisi, tuomarin olisi helpompaa ja nopeampaa laatia yhteenveto ja etenkin hahmottaa asian kysymyksenasettelu (riitaiset seikat). Yhteenvedon teon helpottamiseksi voisi selvittää muitakin keinoja.

Tuomioistuinta puolestaan voisi nykyistä selvemmin velvoittaa ilmoittamaan ja sopimaan käsittelyaikataulusta nopeammin kirjallisen valmistelun jälkeen. Näin oikeudenkäynnille rakentuisi varhaisessa vaiheessa aikataulu, johon osapuolet voisivat jo hyvissä ajoin sitoutua.

Pienten riitojen käsittelyn osalta oikeudenkäymiskaareen voisi kirjoittaa joustavampia säännöksiä esimerkiksi yhteenvedon laatimisesta. Juttujen esivalmistelu voisi tapahtua joustavammin esimerkiksi neuvottelupuhelulla tai videolla varsinaista valmisteluistuntoa järjestämättä, mikäli sääntely olisi mahdollinen tinkimättä oikeudenkäyntien julkisuudesta. Tähän yksinkertaisemmin käsiteltävien riitojen ryhmään voisivat kuulua esimerkiksi tietyn rahallisen intressin (esimerkiksi 10.000 euroa) alittavien riitojen käsittely ja osapuolten yhdessä pyytäessä mahdollisesti muidenkin riitojen käsittely.

4. Tuomioistuinsovittelun käytön edistäminen

Tuomioistuinsovittelun käyttöä tulisi entisestään edistää. Useimmissa jutuissa asian sopiminen on molempien riidan osapuolien edun mukaista. Kokemukset sovittelusta ovat erinomaisia, tulokset hyviä ja tuomioistuinten asiakkaat ovat olleet menettelyyn tyytyväisiä.

Sovittelun käyttöä voisi edistää esimerkiksi niin, että haastehakemuksessa tulisi ilmoittaa, sopiiko kantajalle, että juttu ohjataan ensin sovitteluun, mikäli vastaaja siihen suostuu. Vastaajan tulisi samalla tavalla ottaa sovitteluun vastauksessa kantaa.

Kielteinen kanta tulisi perustella. Muitakin keinoja sovittelun käytön lisäämiseksi tulisi selvittää.

Lopuksi

Riita-asioiden oikeudenkäynnin ongelmakohdat kasvaneine kustannuksineen ovat sekä tuomioistuimissa että asianajokunnassa yleisesti ottaen hyvin tunnistettu. Niihin tulisi puuttua nykyistä tehokkaammin ja nopeasti. Ongelmien poistaminen on eniten resurssikysymys.

Tuusula/Vantaa 15.11.2022

Henri Hyvärinen

Käräjätuomari, osastonjohtaja